

**Osmanlı Balkanlarında Canavar Resmi:
Mali Merkezileşme, Vergi Politikası ve Toplumsal Tepkiler**
The Swine Tax In The Ottoman Balkans:
Fiscal Centralization, Tax Policy And Social Responses

Cüneyt İPTEŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi İktisadi
ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Tarihi ABD,
Ast. Prof. Dr., Kafkas University, Faculty
of Economics and Administrative Sciences,
Department of Economic History
cuneytiptes@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9108-2686
ROR ID: <https://ror.org/04v302n28>

Ahmet TABAKOĞLU

Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim
Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri
Fakültesi, İslam İktisadı ve Finansı Bölümü
Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim
University, Faculty of Business and
Administrative Sciences, Department of
Islamic Economics and Finance
ahmet.tabakoglu@izu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4630-9631
ROR ID: <https://ror.org/00xvwpp40>

DOI: 10.56720/msbd.2026.s17.346

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 22 Şubat / February 2026
Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Eylül / September 2026
Yayın Tarihi / Date Published: 15 Ekim / October 2026
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ekim / October

Atıf / Citation: İpteş, Cüneyt – Tabakoğlu, Ahmet. “Osmanlı Balkanlarında Canavar Resmi: Mali Merkezileşme, Vergi Politikası ve Toplumsal Tepkiler”. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (Ekim 2026): 39-69. <https://doi.org/10.56720/msbd.2026.s17.346>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <https://mevusbd.com> | <mailto:mevusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Bu çalışma, Osmanlı Balkanlarında uygulanan canavar resmini mali merkezileşme, vergi politikası ve toplumsal tepkiler ekseninde ele almaktadır. Araştırmada öncelikle, canavar resminin Osmanlı Devleti'nin vergi uygulamalarındaki yeri belirtilmiştir. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'ndeki Umumi Kanunnameler, belirli bölgeleri kapsayan yasal düzenlemeler ve ilgili literatür incelenmiştir. Daha sonra, II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen reformlar ve mali merkezileşme sürecinde canavar resminin ihdas edilmesi aktarılmıştır. Bu bilgilerle birlikte makalenin esas çerçevesini, 1857-1858 mali yılında uygulamaya konan vergi politikaları oluşturmaktadır. 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde ilerleme kaydeden ticari tarım, Balkanlar'da domuz yetiştiricilerine bir fırsat penceresi sunmuştur. Bu olanaklardan yararlanan köylüler, yetiştirdikleri domuzları ihraç ederek ekonomik kazançlarını artırmışlardır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti idarecileri, vergi politikalarında değişime giderek vergi miktarını artırmıştır. Belirtilen artışlar yanında iltizam sisteminde yaşanan olumsuzluklar köylüler üzerindeki baskıyı giderek artırmıştır. İfade edilen gelişmeler bağlamında bu makale, canavar resmini yalnızca bir mali gelir kalemi olarak değerlendirmemekte, Osmanlı Devleti mali politikalarının taşradaki yansımalarını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde bu makalenin, Osmanlı Devleti iktisadi ve mali tarihi literatürüne katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Osmanlı Devleti Maliyesi, Balkanlar, Canavar Resmi, Mali Merkezileşme, Vergi Politikası, Toplumsal Tepki

Abstract

This study examines the "swine tax" practised in the Ottoman Balkans through the perspective of fiscal centralisation, tax policy and social reactions. The research first outlines the role of the "swine tax" within the Ottoman fiscal system. In this context, the General Codices of the Ottoman Empire, legal regulations covering specific regions and the relevant literature have been examined. Subsequently, the reforms implemented during the reign of Mahmud II and the introduction of the "swine tax" within the process of fiscal centralisation are discussed. Alongside this information, the main framework of the article is constituted by the tax policies implemented in the 1857-1858 financial

year. The progress made in commercial agriculture in the 19th-century Ottoman Empire presented an opportunity for pig farmers in the Balkans. Peasants who took advantage of these opportunities increased their economic gains by exporting the pigs they reared. Consequently, Ottoman officials altered their tax policies to increase the amount of tax collected. Alongside these increases, the shortcomings of the iltizam system progressively intensified the pressure on the villagers. In the context of these developments, this article does not merely assess the “swine tax” as a mere source of fiscal revenue, but rather highlights the repercussions of the Ottoman Empire’s fiscal policies in the provinces. Viewed from this perspective, this article aims to contribute to the literature on the economic and fiscal history of the Ottoman Empire.

Key Words: Ottoman Empire, Ottoman Public Finance, The Balkans, Swine Tax, Fiscal Centralisation, Tax Policy, Social Responses

Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: Cİ (%80), AT (%20) Veri Toplanması / Data Collection: Cİ (%90), AT (%10) Veri Analizi / Data Analysis: Cİ (%80), AT (%20) Makalenin Yazımı / Writing up: Cİ (%90), AT (%10) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: Cİ (%90), AT (%10)
----------------------------	--

Giriş

Osmanlı Devleti için 19. yüzyıl, devlet mekanizmasının yeniden yapılandırıldığı ve merkezîyetçi reformların tüm kurumları kuşattığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönüşümün izlenebileceği alanlardan bir tanesi de maliyedir. Modern bir ordu kurma, bürokrasiyi profesyonelleştirme ve merkezi otoriteyi taşranın en ücra köşelerine kadar yayma ideali ile yapılan düzenlemeler, devlet bütçesi açısından daha önce görülmemiş bir harcama baskısı meydana getirmiştir.

III. Selim döneminde Nizam-ı Cedit hareketiyle daha belirgin ve somut bir hale gelen modernleşme adımları, II. Mahmut tarafından da devam ettirilmiştir. Bu kapsamda, merkezi otoriteyi tahkim etme anlamında

gerçekleştirilen yeniliklerden bir tanesi de Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilerek yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasıdır. Profesyonel ve merkezi bir ordunun kurulması sonrasında mali teşkilatta da merkezileşme başlamıştır. Ayrıca, Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun finansmanı için tedbirler alınmıştır.

II. Mahmut döneminde mali gelirleri artırma politikaları çerçevesinde çeşitli uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bunlardan birisi de canavar resminin ihdas edilmesidir. Tanzimat öncesinde pek önemsenmeyen bir gelir kaynağı olsa da; devletin artan harcamaları sebebiyle canavar resminin yeniden tahsiline karar verilmiştir.

Belirtilen gelişmeler yanında 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde ticari tarım, izlenen politikalar ve yapılan ticari anlaşmaların etkisiyle ilerleme kaydetmiştir. Bu bağlamda Balkan köylüleri, domuz sürüleri yetiştirerek ihracat imkanlarından faydalanmışlardır. Elde edilen iktisadi avantajlar, Osmanlı Devleti idarecilerini bu faaliyetlerden alınacak vergi miktarını artırmaya sevk etmiştir. Alınan kararlar birlikte canavar resmi, Tanzimat öncesinde 1-2 akçe düzeylerinde iken 19. yüzyıl ortalarında 10 kuruşa yükseltilmiştir. Bu değişime tahsilat sürecinde yaşanan olumsuzluklar eklenmiş ve durum klasik bir vergi düzenlemesinin dışına çıkmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 1857-1858 mali yılı sonrasında Osmanlı Balkanlarında canavar resmi üzerinden uygulanan mali politikaların, taşra toplumunda nasıl bir ekonomik ve sosyal reaksiyona dönüştüğünü analiz etmektir.

Bu doğrultuda çalışmada kullanılan kaynaklar; Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (BOA) yer alan belgeler başta olmak üzere ilgili literatür kaynaklarından oluşmaktadır.

Çalışmanın önemi, Osmanlı iktisadi ve mali tarihindeki "vergi" olgusunu sadece toplanan gelirler ya da mevzuatlar üzerinden değil, mükellef tepkileri üzerinden de tartışmaya açmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki köylüler, artan vergi miktarları ve tahsilat uygulamaları nedeniyle domuz yavrularını itlaf ederek oluşturulan ekonomik yükten kurtulmak istemişlerdir.

Bu konuyla ilgili olarak, daha önce Şahin Yeşilyurt tarafından yazılmış bir makale bulunmaktadır. Bu makalede canavar resmi, 19. yüzyıl sonlarında oluşan bütçe açıklarının giderilmesi kapsamında toplanan bir gelir kaynağı olarak nitelenmiştir. Yine, Mehmet Ali Ünal'ın yazarı olduğu bir sözlük maddesinde vergi ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Bunlardan farklı olarak bu makale, canavar resmini mali merkezileşme çabaları, yürütülen vergi politikası ve meydana gelen toplumsal tepkiler bakımından incelemektedir.

1. Osmanlı Devleti Vergi Düzeninde Canavar Resmi

Devlet tarafından tahsil edilen vergi ve harçlar, Osmanlı Devleti mali terminolojisinde “tekaliif” kavramı ile ifade edilmiştir. Yükümlülük anlamına gelen “teklif” sözcüğünün çoğulu olan tekalif, aynı zamanda, “tekalif-i emiriyye” şeklinde de kullanılmıştır. İslam toplumlarında vergiler, “tekalif-i şer’iyye” ve “tekalif-i fevkalade” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Osmanlı Devleti’nde domuzlar üzerinden alınan bir vergiyi ifade eden canavar resmi de tekalif-i şer’iyye yükümlülükleri arasında yer almıştır. Bu vergi, tarihi kayıtlarda resm-i hınzır ve resm-i canavar olmak üzere iki şekilde isimlendirilmiştir¹.

Canavar resmi ile ilgili literatürde şu bilgilere de yer verilmektedir: Osmanlı Devleti’nde domuz, Anadolu ve Arabistan bölgesinde beslenmemiştir. Buna karşın Rumeli’de, özellikle Bulgaristan ve Sırbistan’da, çokça domuz yetiştirilmiştir. Bu hayvanın vergisi tımar sahibi tarafından tahsil edilmişse de mukataa adıyla da bir kişiye tevcih edilebilmiştir. Ancak, 19. yüzyıl öncesinde bu vergiye önem verilmemiştir².

Fatih Sultan Mehmet’in Umumi Kanunnamesi’nde yer alan karara göre, yabanda yürüyen ve sığırla birlikte güdülen domuzların 2’sinden 1 akçe; evde kümeslerde eti için beslenen domuzlardan hayvan başına 1 akçe canavar resmi alınmıştır³.

¹ Ahmet Tabakoğlu, “Tekâlif”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/336.

² Süleyman Sûdî, *Osmanlı Vergi Düzeni*, haz. Mehmet Ali Ünal (Isparta: Mahmûd Bey Matba’ası, 1996), 172-173.

³ *Osmanlı Vergi Mevzuatı* (Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 1999), 12.

Yine II. Beyazıt'ın Umumi Kanunnamesi'ne göre, domuzun sipahi dirliğinde beslenmesi sonucunda, sahibinin vergiyi kendi sipahisine ve hayvanın beslendiği yerin sipahisine vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yanında, domuzların eti için kesilmesi halinde tımarlı sipahinin domuz başına 1 akçe alacağı belirtilmiştir⁴.

Canavar resmi ile ilgili olarak, umumi kanunlar yanında belirli bölgeleri kapsayan yasal düzenlemeler de bulunmaktadır. Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde bu düzenlemelerin 1494-1709 yılları arasında olduğu aktarılmaktadır. İlgili maddelerde, domuzlar için canavar ve hınzır kelimeleri kullanılarak "*hınzırın birinden birer akçe*", "*canavar başına ikişer buçuk akçe*" gibi ifadelerle vergi miktarları tespit edilmiştir. Vergi miktarları bölgeden bölgeye ve tarihler itibarıyla değişiklik göstermiştir⁵.

Bu düzenlemelerdeki bazı hususları ayrıca aktarmakta fayda vardır: Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait Kanunname-i Reaya-yı Budin ve Liva-i Estergon ve Liva-i Hatvan ve Liva-i Novigrad Kanunları'nda (1494-1566 yıllarına ait), domuzların ancak bir yaşını doldurmaları sonrasında vergi alınacağı belirtilmiştir. Bu kural, "*ve bid'at-ı hanazirlerinden üzerine yıl geçmişinden iki akçe alın*" şeklinde yazılmıştır. Buna benzer bir başka örnek IV. Mehmet dönemine ait Hatvan Livası Kanunnamesi'nde (1642-1693 yıllarına ait) yer almaktadır. İlgili maddede, "*ve bid'at için yılı geçmişinden iki akçe alınır ve tamam sâle olmayan hanazirden nesne alınmaz*" denilmiştir⁶. Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere, bu kanunlara tabi olan bölgelerdeki domuzların vergilendirilmesi için hayvanların bir yaşını doldurmaları şartı getirilmiştir.

Domuzların vergilendirilmesi hakkında canavar resminden başka iki vergiden daha bahsetmek gerekir. Bunlar; "*bellût resmi*" ve "*bojik*"tir. Bellût, meşe ağacının bir çeşidi olup meyvesine "pelit" ya da "palamut" denilmiştir. Bu ürün domuzların beslenmesinde kullanılmaktadır. Bojik ise şehirde satılan

⁴ Osmanlı Vergi Mevzuatı, 50.

⁵ Şahin Yeşilyurt, "Osmanlı Maliye Sisteminde Hınzır Vergisi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/3 (Eylül 2022), 1082.

⁶ Yeşilyurt, "Osmanlı Maliye Sisteminde Hınzır Vergisi", 1082.

domuzlardan alınan bir bac, yani ticaret vergisidir⁷. Hatvan Livası Kanunnamesi'nde bellût resminin domuz başına bir akçe; Silistre Livası Kanunu'nda (1569 yılına ait) ise bojikin iki domuz başına bir akçe olduğu belirtilmiştir⁸.

Hicri 1274 (Miladi 1857-1858) senesi başlarında 3 aylığa kadar olan yavru- lar hariç olmak üzere, verginin hayvan başına 10 kuruş alınmasına karar verilmiştir. Osmanlı idarecileri hayvanların çokça yavru- lamasını, ormanlarda mas- rafsızca beslenmelerini, yavru- larından ve derilerinden ekonomik anlamda fay- dalanılmasını buna gerekçe göstermiştir⁹. Fakat, vergi miktarındaki artış hay- van sahiplerine ağır gelmiş ve vergi vermemek amacıyla hayvanların itlafına girişilmiştir¹⁰.

2. Osmanlı Maliyesinde Merkezileşme Adımları ve Canavar Resminin İhdası (1808-1839)

II. Mahmut yönetiminde kamu maliyesinin merkezileşmesini iki dönemde inceleyebiliriz. 1826 yılına kadar olan dönem merkezileşme çizgisinin ilk evre- sidir; bu yıllar bir ara dönem formundadır. Bu süreçte Nizam-ı Cedid uygula- maları askıya alınmış, mali politikada belirgin bir işleyiş elde edilememiştir. Rusya ile yapılan savaş ve Sırp isyanı gibi etmenler mali açıdan muğlaklığa ne- den olmuştur¹¹.

1826 yılında II. Mahmut döneminin en önemli icraatlarından olan Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi gerçekleşmiştir. Bu gelişme sonrasında, mali alandaki merkezileşmenin ikinci safhası başlamıştır.

Osmanlı tarih yazımında Vak'a-i Hayriye olarak da bilinen bu olay, aynı zamanda, II. Mahmut'un merkezileşme hamlelerine engel olabilecek bir kuru- mun ilgasını ifade etmektedir. Avrupa devletlerine benzer bir şekilde, devletin idari sisteminin merkeziyetçi bir hale getirilmesi ve zamanın şartlarına uygun

⁷ Mehmet Ali Ünal, "Hınzır Resmi" *TTK Ansiklopedik Türk Tarih Sözlüğü* (Erişim 27 Temmuz 2026).

⁸ Yeşilyurt, "Osmanlı Maliye Sisteminde Hınzır Vergisi", 1082.

⁹ Südi, *Osmanlı Vergi Düzeni*, 172-173.

¹⁰ Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)* (Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı, 1999), 500.

¹¹ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi* (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986), 235.

bir biçimde yeniden düzenlenmesi için askeri yapılanmanın yenilenmesi kaçınılmaz olmuştur¹².

Vak'a-i Hayriye'nin ardından, Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun 1826'da kurulması ile askeri alanda merkezileşme sağlanmıştır. Bunu mali, idari ve mülki yapıda merkezileşme takip etmiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti maliyesinde geleneksel yapıdan kurtulup modern bir devlet kurumu olma safhası başlamıştır¹³.

Mali alanda takip edilen merkezileşmenin temel sebebini şu şekilde ifade edebiliriz: Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu maaşlı bir ordu durumundadır. Maaşları yanında bu ordunun beslenme, giyim ve barınma masrafları devlet tarafından karşılanmaktadır. Daha önceki dönemlerde yeniçerilere aylık 3.5 kuruş verilirken Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu mensuplarına 15 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında, topçu, arabacı ve cephaneci birliklerinin maaşları daha yüksek bir seviyede belirlenmiştir. Bu askerlerin terfi etme ve emeklilik hakları da bulunmaktadır¹⁴.

Sonuç itibarıyla, askeri yapı ve sistemdeki merkezileşme mali kaynakların da merkezileşmesini zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda, önceki senelerde eyalet ordusu için ayrılan gelirler merkezi hazineye bağlanmıştır¹⁵.

Eyalet ordusu gelirlerinin merkezileştirilmesinden başka, 1820'lerden itibaren vergi toplama sürecinde de etkinlik artmıştır. İstanbul'da yaşayan bürokratlar ve büyük sermayedarlar ile taşrada yaşayan ayanlar arasındaki güçlü iş birliği zayıflayınca merkezde toplanan vergi gelirlerinde artışlar yaşanmıştır¹⁶.

¹² Kemal Beydilli, "Vak'a-i Hayriye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/454.

¹³ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, 235.

¹⁴ Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/458; Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, 246.

¹⁵ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, 247.

¹⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 206; Şevket Pamuk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mali Kurumların Evrimi:1500-1914", *Vergi Devletlerinin Yükselişi Alternatif Bir Dünya Tarihi*, ed. Bartolome Yun-Casalilla vd. (İstanbul: Selenge Yayınları, 2022), 146-152; Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 408-409.

II. Mahmut döneminde hazine yönetiminde de değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede, III. Selim devrinde uygulamaya konan çoklu hazine sistemi devam ettirilmiştir. Fakat yapılan değişiklikler sonucunda;

- Hazine-i Amire'ye bağlı Mukataat Hazinesi ortaya çıkmıştır. Kesin kuruluş tarihi bilinmeyen Mukataat Hazinesi'nin ilk nüvesini Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu giderlerinin finansmanı için Darphane'den ayrırlıp tahsis olunan mukataalar oluşturmuştur.

- Mukataat Hazinesi'nde Asker Nazırı görevlendirilerek ordunun gelir ve giderlerinin idaresi bu hazine tarafından yapılmıştır.

- Hazine-i Amire, Daphane'nin düzenli gelirlerini üstüne alarak mali bakımdan genişlemiştir.

- Padişahın çeşitli gelirlerini ifade eden Ceyb-i Hümayun Hazinesi de birtakım gelirlerini Hazine-i Amire'ye bırakarak küçülmüştür¹⁷.

Aktarılan bu gelişmelerle birlikte, Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu giderlerinin finansmanında ve mali bakımdan merkezileşmede ilerleme kaydedilmiştir.

1827 yılında hazine yönetiminde bir diğer değişiklik daha gerçekleşmiştir. Darphane'den ayrılan mukataa gelirleri sebebiyle Mukataat Hazinesi genişleyince, bu hazine Hazine-i Amire ve başdefterdar yönetiminden ayrılarak müstakil bir kurum haline getirilmiştir.

1829 senesinde alınan karar sonrasında ise Mukataat Nezareti, Mukataat Nazırlığı ve Masarifat Nazırlığı olarak ikiye ayrılmıştır. Mukataat Nazırlığına hazinenin gelir, Masarifat Nazırlığına da gider idaresi verilmiştir. Böylece, tüm askeri giderlerin tek elden yapıp askeri harcamalarda kontrolün sağlanması amaçlanmıştır.

Ağustos 1834'te Mukataat Nezareti ve Hazinesi unvanları kaldırılmıştır. Yerine, Asakir-i Mansure-i Muhammediye Hazinesi Defterdarlığı ve Redif Hazinesi kurulmuştur.

¹⁷ Erdoğan Öner, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Malî İdare* (Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 2005), 184-185.

II. Mahmut döneminde hazine yönetimi alanında yapılan son gelişmeler şunlardır: 1838’de Maliye Nezareti’nin kurulmasını takiben Asakir-i Mansure-i Muhammediye Hazinesi Darphane’den ayrılan Hazine-i Amire ile birleştirilmiştir. 1839’da Maliye Nezareti’nin ilgası sonrasında yeniden Mukataat Hazinesi ortaya çıkmış olsa da Ocak 1840’ta Mukataat Hazinesi ve defterdarlığı lağvedilmiştir¹⁸.

Araştırmamıza konu olan yıllarda yapılan tağşişler, harcamaların finansmanı için uygulanan bir diğer mali enstrüman olmuştur. 1788-1844 yılları arasında Osmanlı kuruşu, Venedik dükası ve İngiliz sterlini karşısında %90 oranında değer kaybetmiştir. Ayrıca, 1808-1844 yılları arasında da kuruşun gümüş içeriği %83 oranında azalmıştır. Bu bakımdan incelendiğinde 1780-1850 döneminde, saray mutfağı için alınan ürünlerin fiyat endeksi de 10 kattan fazla artış göstermiştir. Burada ifade edilen değişimler, farklı bir bakış açısıyla, bir gelir sağlama politikası olarak da yorumlanabilir¹⁹.

Şöyle ki, Osmanlı Devleti’nde yapılan tağşişler, aynı miktarda gümüşle itibari değeri daha fazla para basma imkanı tanımaktadır. Bu sayede, aynı cins para ile daha fazla ödeme yapılmaktadır. Bununla birlikte, eski paranın kullanımının yasaklanması sonrasında, tedavüldeki parayı daha düşük fiyatla satın alarak ve sikke basım ücreti tahsil ederek de ek gelirler sağlanmaktadır²⁰.

Nitekim 1828-1832 yıllarında yapılan tağşişler, masraflar çıkıldıktan sonra, toplam bütçe gelirlerinin yarısından daha fazla bir gelir oluşturmıştır²¹.

Mali alandaki dönüşüme vergi politikalarındaki düzenlemeler ve zamlar eşlik etmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak, II. Mahmut döneminde cizye vergisi miktarında yapılan artışlar aktarılabilir.

İslam toplumlarında Müslümanlar ve gayrimüslimler devletin sunduğu olanaklardan aynı ölçüde faydalanmıştır. Bu gerekçe ile Müslümanların ödediği zekata karşılık, gayrimüslimler cizye vergisine tabi tutulmuşlardır²².

¹⁸ Öner, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Malî İdare*, 184-185.

¹⁹ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, 210-211.

²⁰ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, 213.

²¹ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, 217.

²² Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Vergi Sistemi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2019), 44.

Osmanlı Devleti'nde devlet hazinesi için padişaha bağlı görevliler tarafından toplanan bu vergi, istisnai durumlarda tımar veya mülk olarak bahşedilmiş; özel durumlarda iltizama verilmiştir. Bu alandan elde edilen gelirler, çoğunlukla askeri amaçlar için sarf edilmiştir²³. Tablo 1'de 1691-1834 seneleri arasında, Osmanlı Devleti'ndeki cizye vergisi miktarları Esedi kuruş cinsinden aktarılmıştır.

Tablo 1: 1691-1834 Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Cizye Vergisi Miktarları (Esedi Kuruş)

Yıllar	Âlâ	Ednâ	Evsat
1691	9	4.5	2.25
1695	10	5	2.25
1743	11	5.5	2.75
1804	12	6	3
1816	16	8	4
1824	24	12	6
1827	36	18	9
1829	48	24	12
1834	60	30	15

Kaynak: İnalçık, "Cizye", 8/47.

Kişinin gelir durumuna göre âlâ, ednâ ve evsat farklılaşmasıyla alınan cizye vergisi; III. Selim ve II. Mahmut dönemlerini kapsayan 1804-1816 senelerine bakıldığında, 12 yıl içerisinde toplam 4 kuruş artmıştır. Bu da yıllık ortalama vergi artışının 0.3 kuruş olduğunu belirtmektedir. Buna karşın II. Mahmut dönemindeki yıllık ortalama vergi artışı, 1816-1824 arası için 1 kuruş; 1824-1827 için 4 kuruş; 1827-1829 için 6 kuruş ve son olarak 1829-1834 için 2.4 kuruştur. Vergi miktarındaki bu güncellemeler 1827-1829 dönemine kadar giderek hızlanmış ve belirtilen aralıkta zirve yapmıştır.

Cizye vergisine yapılan zamlar Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun masraflarını karşılamak için yapılmıştır. Fakat, cizye vergisine zam kararı öncesinde idari yönetimde çekingenlik hakim olmuştur. Zam sebebiyle Hristiyan halkın huzursuz edilmesinden kaçınılmıştır. Bunun yanında, Rusya

²³ Halil İnalçık, "Cizye", TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/45.

ve Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine olası müdahalesi önlenmek istenmiştir. Bu amaçla şeyhülislamdan fetva alınmış, reayanın gelirlerine göre vergide artış gerçekleşmiştir²⁴.

Cizye vergisindeki zamlar yapılan analize göre değişmektedir. Buna göre bir başka kaynak, bu zamların gerçek bir artışı belirtmediğini, bunun paranın ayarındaki değişimden kaynaklanan düzenlemeler olduğunu ifade etmektedir. Nitekim II. Mahmut'un da çıkardığı fermanla, gelişmeyi bu çerçevede izah ettiği ifade edilmektedir²⁵.

Vergilendirme hususunda belirtilebileceğimiz bir diğer gelişme ihtisap vergileri hakkındadır. Esasen Hz. Peygamber döneminden itibaren varlığı bilinen ve Hz Ömer zamanında kurumsallaşan hisbe teşkilatı Osmanlı Devleti'nde de yer almıştır. Divanda alınan kararların ve kadı emirlerinin yerine getirilmesi için çalışan ihtisap teşkilatı ekonomik ve sosyal hayatın düzenlenmesinde etkili olmuştur. Devlet, muhtesip aracılığı ile ekonomik faaliyetleri kontrol etmiş ve esnaf teşkilatını denetlemiştir. Bu süreçte muhtesipler, yevmiye-i dekakin, damga resmi, bac-ı pazar, gemi ihtisabiyesi ve resm-i bitirme gibi vergileri toplamışlardır²⁶.

Şehir, kasaba, panayır ve pazar gibi yerlerde tahsil edilen bu vergiler bir iç tüketim vergisi mahiyetindedir. İhtisap vergileri, 1826 senesinde Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun masraflarına karşılık olmak üzere yeniden düzenlenmiştir. Bu vergilerin tahsili için İstanbul'da İhtisap Nazırlığı, diğer yerlerde ise İhtisap Müdürlükleri kurulmuştur²⁷.

Yeniliklerle birlikte ihtisap vergileri, daha önceki yılların aksine, önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Alım satımı yapılan zaruri malların vergilendirme süreçlerinde hedef alınması bu sonuca hizmet etmiş, yed-i vahit uygulamaları işleyişi kolaylaştırmıştır²⁸.

²⁴ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, 247.

²⁵ İnalçık, "Cizye", 8/47.

²⁶ Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, 146-149.

²⁷ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 156.

²⁸ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, 250-251.

Vergi değişiklikleri bağlamında üçüncü örnek rüsum-ı cihadiyedir. On dokuzuncu yüzyıl başlarında artan devlet giderleri sonrasında iane-i cihadiye tedbirlerine başvurulmuştur. Bu kapsamda, vezirler ve taşradaki zenginler devlete yardıma çağırılmıştır. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulması sonrasında ise, ihtisap vergisindeki düzenlemeler yanında, rüsum-ı cihadiye adıyla yeni bir ihtisap vergisi ihdas edilmiştir²⁹.

Osmanlı Devleti'nde toplanan avarız vergisi türünden olan bu vergi, aynı veya nakdi olarak ödenmiştir. Savaşa yardım amacıyla miktarı merkezi otorite tarafından belirlenmiş ve halkın mali gücüne göre toplanmıştır³⁰.

Belirli bir zaman sonra vergiler, ilgili yerlerin vali, muhassıl, voyvoda gibi idarecileri tarafından toplanmıştır. Elde edilen gelirlerin zamanında hazineye ulaşması için emanet veya iltizam sistemi kullanılmış; mali gücü yüksek sarraflar devreye sokularak ödemelerde bir güvence sistemi oluşturulmuştur. Sarraflar, taksitlerin zamanında ödenmesinden sorumlu olmuşlar ve bu doğrultuda borç senedi imzalamışlardır³¹.

Uygulama sürecinde meydana gelen haksızlıklar nedeniyle halkın itirazı görülmüş, gelen tekliflere bağlı olarak vergilendirmede düzenleme yapılmıştır. Örneğin, bu yıllarda hiç mali gücü olmayan Vidin'de iane mükellefiyeti kaldırılmıştır³².

1836'da askeri masrafların artması ile ilgili sancak ve kazaların durumuna göre iane uygulamasında %12.5-%133.33 oranında artış yapılmıştır. Bu gelirin tahsiline 1838 senesinde son verilmişse de 1853'te yapılan Kırım Savaşı esnasında yeniden halkın yardımı talep edilmiştir. İlerleyen zamanda bu gelir türüne tekrar tekrar ihtiyaç duyulmuştur³³.

II. Mahmut döneminde meydana gelen vergi politikalarındaki değişim kapsamında canavar resminin ihdasından da bahsedebiliriz. İdari yönetim tarafından alınan karara göre bu vergi, ilk olarak Hicri 1249 senesinde Rumeli'de

²⁹ Abdülkadir Özcan, "İâne", TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/229.

³⁰ Özcan, "İâne", 19/229.

³¹ Özcan, "İâne", 19/229.

³² Özcan, "İâne", 19/229.

³³ Özcan, "İâne", 19/229-231.

toplanmıştır. Hicri 1250 senesinde emaneten idaresi uygun görülerek vergiyi toplama görevi Rumeli valisine ihale edilmiştir. Hicri 1250 senesi hasılatı belirlendikten sonra; Hicri 1251 senesi sonrasında, bölgeler itibarıyla ve bir senelik müddetle iltizam usulüne göre toplanması öngörülmüştür³⁴.

Verginin yeniden toplanmaya başlanmasının gerekçeleri şu şekilde ifade edilmiştir:

- Canavar resmi esasen zahirelerden alınan öşür resmi gibidir, bu sebeple toplanmasında bir beis yoktur,
- Hicri 1249 senesinde Rumeli’de toplanan canavar resminden hayli gelir elde edilmiştir,
- Hazinesinin masrafları günden güne artmaktadır, böyle bir durumda bu gelirin zayi olmaması gerekir³⁵.

Vergi toplama süreci ile ilgili olarak ayrıca, canavar resmi sadece tek bir vergi mahiyetinde tahsil edilmeli ve diğer vergilerden ayrı tutulmalıdır, denilmiştir. Diğer yerlerden farklı olarak İşkodra, canavar resminden muaf tutulmuştur³⁶.

³⁴ BOA, HAT, 541/26735, 28 Nisan 1835 (29 Zilhicce 1250); BOA, HAT, 1287/49968, 28 Nisan 1835 (29 Zilhicce 1250).

³⁵ BOA, HAT, 541/26735, 28 Nisan 1835 (29 Zilhicce 1250); BOA, HAT, 1287/49968, 28 Nisan 1835 (29 Zilhicce 1250).

³⁶ BOA, HAT, 541/26735, 28 Nisan 1835 (29 Zilhicce 1250); Günümüzde Arnavutluk sınırları içinde yer alan İşkodra, Osmanlı Devleti’nde kara yolu ticareti ve askeri bakımdan önemli bir merkez konumundadır. Orta Avrupa’nın anahtarı kabul edilen Belgrat ve İtalya’nın çeperinde yer alan bu şehir, aynı zamanda, Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki yerleşim sürecinde de belirleyici olmuştur. Bu sebeple, II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet Arnavutluk’a yapılan seferlere bizzat iştirak etmiştir. Belirtilen temel bilgiler yanında, canavar resminin ihdas edildiği yıllarda İşkodra’da bir isyan çıkmıştır. 1830-1835 yıllarında gerçekleşen bu hadisenin Rumeli’ye etkisi olmuştur. İşkodra’nın canavar resmi kapsamı dışında tutulması, isyan hareketlerini körüklememe ve halkı sakinleştirme gayelerinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Aktarılan bilgiler için bkz. Habibe Kazancıoğlu, “Balkanlarda Bir Osmanlı Şehri: İşkodra (İskenderiye)” *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 13 (30 Nisan 2024), 9; Ali Erbaş, *II. Mahmud Döneminde İşkodralı Mustafa Paşa İsyanı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 18, 73-102; Ahmet Eyicil - Süleyman Kekil, “1830-1835 İşkodra İsyanı’nın Rumeli’ye Etkisi” *BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2021), 161,174.

Hicri 1251 senesi sonrasında, verginin iltizam usulüne göre toplanacağı ifade edilmişse de Hicri 1254 senesinde Gümülcine kazasının canavar rüsumu voyvoda Kaşif Ağa'ya ihale edilmiştir. Buradan elde edilen gelirin Mansure Hazinesi'ne aktarıldığı belirtilmiştir³⁷. Fakat, iltizam usulünün uygulanması sonrasında mültezimler ile halk arasında sorunlar yaşanmıştır.

Ortaya çıkan anlaşmazlığın temelinde, mültezimlerin haksız uygulamaları bulunmaktadır. Öyle ki, hayvanlar senede bir defa sayılıp mükelleflerden yılda bir kere vergi alınması gerekirken; hayvanların 4-5 kere sayıldığı görülmüştür. Bu durum, bölge halkının tepkisine neden olmuştur. Bu gerekçe ile rahatsızlıklarını bildiren Rum halkı Yunanistan'a kaçmıştır³⁸.

Her ne kadar Rumlar Yunanistan'a kaçmış ise de, Osmanlı Devleti topraklarına tekrar geri dönecekleri belirtilmiştir. Bahsedilen haksızlıklar dışında Rumların, vergiye ilişkin başka herhangi bir sorunları olmadığı aktarılmıştır³⁹.

Canavar resminin ihdası sonrasında, Osmanlı Devleti idarecileri Rumeli bölgesindeki gelişmeleri ajanlar vasıtasıyla takip etmiştir. Bu çerçevede bölgede bulunan bir ajanın, idari makamlarla daha önce birçok kez yazışmada bulunduğu belirtilerek; halkın vergiyi ödediği fakat bu verginin "canavar" resmi namıyla alınmasının ağırlarına gittiği ifade edilmektedir⁴⁰.

3. Domuz Ticaretinin Balkanlar'daki Ekonomik Getirisi ve Vergi Politikasında Dönüşüm

19. yüzyılın ilk yarısındaki diğer gelişmelere bakıldığında, 1838 yılında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması uluslararası pazara açık bir ticari tarımı desteklemiştir. Bu çerçevede, Osmanlı Devleti'nde pamuk ve tütün üretiminin önemi artmıştır. Bunun yanında, uluslararası ticaret alanında özellikle Sırbistan bölgesinde yetiştirilen domuzların ve Romen buğdayının da ön plana çıktığı belirtilmektedir⁴¹. Sırp, Bosnalı

³⁷ BOA, C..ML., 125/5501, 5 Şubat 1839 (21 Zilkade 1254).

³⁸ BOA, C..DH., 100/4997, 20 Ocak 1849 (25 Safer 1265).

³⁹ BOA, C..DH., 100/4997, 20 Ocak 1849 (25 Safer 1265).

⁴⁰ BOA, HR.SYS., 1527/54, 31 Mart 1849 (7 Cemaziyevvel 1265).

⁴¹ Mark Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar* (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2017), 74-75.

Müslümanlara sığır, koyun ve keçi; Habsburg tarafındaki nüfusa da domuz satmışlardır⁴².

Sırbistan’da domuz sürüleri hızlı bir şekilde çoğalarak, bölge halkına önemli bir miktarda ihracat imkanı sağlamıştır. Yaz aylarında otlaklarda beslenen domuzlar, meşe palamudunun toprağa düşmesi sonrasında ormanlık arazilere götürülmüştür. Sonbahar aylarına denk gelen bu dönem sonrasında hayvanlar, mısırla beslenerek satışa hazır hale getirilmiştir⁴³.

Ticari alanda elde edilen bu gelişmelere karşın, 1852 senesinde Sırbistan’daki orman varlığı, bir önceki 20 yıla göre yarı yarıya azalmıştır. Fakat bu durumda bile domuzlar çabucak üreyerek kalabalık sürüler meydana getirebilmişlerdir⁴⁴.

Domuz yetiştiricileri her ne kadar orman varlığından olabildiğince istifade etmişlerse de 1850’lere giden yıllarda;

- Artan insan yoğunluğu sebebiyle ormanlık alanların yerleşime açılması,
- Tarımın yaygınlaşması nedeniyle ormanların ziraat için kullanılmaya başlanması,
- Çitleme hareketleri maksadıyla kereste ihtiyacının orman varlığından karşılanması,

Sürü sahiplerinin iktisadi yaşamını tehdit eden unsurlar arasına eklenmiştir. Çünkü, orman varlığı sayesinde domuzların beslenmesi ve yetiştirilmesi çok ucuza mal olmuştur. Belirtilen şartlar altında, hayvanların iyice olgunlaşmaları ve azami ağırlıklarına ulaşmaları için 2-3 yıl beklemek, sürü sahiplerini mali anlamda yormamıştır⁴⁵.

Bu koşullar altında Sırbistan’ın, 1840’lardan 1870’lere kadar domuz ihracatı net bir şekilde yükselmiştir. Bu durum, hayvanları besleme maliyetinin

⁴² Bruce McGowan, “Âyanlar Çağı 1699-1812”, çev. Ayşe Berktaş, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* ed. Halil İnalcık vd. (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 807.

⁴³ Michael Palaret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim* (İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2000), 113-114.

⁴⁴ Palaret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, 115.

⁴⁵ Palaret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, 115-119.

artması nedeniyle daha genç hayvanların satışa sunulması ve köylülerin nakit ihtiyacından kaynaklanmıştır. 1854-1856 yılları arasında 22 bin baş; 1857-1859 arasında 67 bin baş ve 1873-1875 arasında ise 74 bin baş hayvan ihraç edilmiştir. Elde edilen bu başarıda, hayvan ticareti yapan tüccarların uyguladıkları bir yöntem etkili olmuştur. Tüccarlar, satın aldıkları domuzları besleme imkanı daha iyi olan bölgelere taşımışlar ve hayvanların burada semirmelerini sağlayarak ticari anlamda daha fazla gelir elde etmenin yolunu bulmuşlardır⁴⁶.

Aktarılan gelişmeler göz önünde bulundurularak, Osmanlı Devleti'nde canavar resmi 10 kuruşa çıkarılmış ve vergi politikasında anlamlı bir değişikliğe gidilmiştir⁴⁷.

4. 1857-1858 Mali Yılı Sonrası: Toplumsal Tepkiler ve İdari Yönetimin Vergi Politikası Düzenlemeleri

1857-1858 mali yılında, canavar resmi miktarı 10 kuruş olarak belirlenmiştir. Bunun sonrasında yaşanan gelişmeler 3 farklı alt başlıkta yer alacaktır. Böylece, konunun daha anlaşılır bir şekilde aktarılması sağlanacaktır.

4.1. 1858-1861 Yılları: Katlanarak Artan Vergi Yükümlülüğü Sebebiyle Domuz Yavrularının İtlafı

1858-1861 yıllarında domuz yetiştiricileri açısından iki temel zorluk bulunmaktadır. Bunlar; vergi miktarının artırılması ve mültezimlerin uygulamalarıdır.

Canavar resminin 10 kuruşa yükseltilmesi, sürü sahipleri açısından daha fazla vergi yükümlülüğü anlamına gelmektedir. Vergileme süreçlerinde sorunlara yol açan bir diğer nokta ise mültezimlerin hayvanlardan senede birkaç defa vergi almaya çalışması ve yaptıkları usulsüzlüklerdir.

⁴⁶ Palaioret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, 119-122.

⁴⁷ Bir önceki bölümde nakledildiği üzere Süleyman Sûdî ve Abdurrahman Vefik Sayın, domuz yetiştirmenin sürü sahiplerine sağladığı iktisadi ve ticari faydadan bahsetmişlerdir. Bu yazarlar, vergi miktarının 10 kuruşa çıkarılması kapsamında da 1857-1858 mali yılına vurgu yapmaktadırlar. Balkanlarda toplumsal tepkiye neden olan bu gelişmeyi, Osmanlı Devleti arşiv belgeleri de tarihsel açıdan teyit etmektedir. Bkz. Sûdî, *Osmanlı Vergi Düzeni*, 172-173; Sayın, *Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, 500; Bölüm 4.

Rumeli Vilayeti'nin bazı yerlerinde mültezimler, vergiyi yasal sınırın çok üzerinde, iki kat nispetinde almışlardır. Ahalinin karşılaştığı sorunlar sebebiyle şikayetler artmış ve vergi ödemenin kolaylaştırılması talep edilmiştir. Bunun yanında, tahsilatın nasıl yapılacağına dair usullerin ilgili kişilere bildirilmesi istenmiştir⁴⁸.

Vergiler nedeniyle karşılaşılan güçlükleri, Agnad Kazakları adına yazılan arzuhal çok iyi özetlemektedir. Agnad Kazakları, Tulça sancağı dahilindeki Babadağı kazasında yaşamaktadırlar. Bu topluluk, Kırım Savaşı'ndan da etkilenediklerini ekleyerek; kendi yetiştirdikleri üzümler için öşür, üzümünden elde edilen içkiler için %20 zecriye vergisi, domuzlar için 10 kuruş canavar resmi, koyun ve keçiler için 4 kuruş ağnam resmi, arı kovanları için kovan başına 4 kuruş vergi ödediklerini ifade etmişlerdir. Kırım Savaşı'ndan kalan 2 senelik vergilerin de "cebren" ve "kahren" alındığını belirterek zor durumda kaldıklarını aktarmışlardır⁴⁹.

Mültezimlerin yaptığı usulsüzlüklere zimmetlerine para geçirme de eklenmiştir. Örneğin Niş ağnam ve canavar mültezimi Yuvaço, bu gerekçe ile ortağı tarafından şikayet edilmiştir. Meselenin tahkiki için Niş mutasarrıfına emirname yazılmıştır⁵⁰.

Olayların tarihi seyri bakımından değinilmesi gereken bir detay da şudur: Ağustos 1858 tarihine ait bir belgeden anlaşıldığı üzere, iki aylıktan küçük domuz yavruları vergiden muaf tutulmuştur⁵¹. Ancak bu kararda idarecilerin hesaba katmadığı bir ayrıntı bulunmaktadır. Bu husus, domuzların doğası gereği senede birden fazla yavru lamalarıdır.

Normal şartlar altında Ağustos ayında başlayan vergileme takvimi Eylül ayına kadar tamamlanmaktadır. Bu süreçte hayvanlar, ilgililer tarafından teker teker sayılarak mükelleflerin ödemesi gereken vergi miktarı tespit edilmektedir. Fakat, yeni doğumlar nedeniyle daha önce sayılmayan ve iki aylığı aşarak

⁴⁸ BOA, HR.MKT., 284/43, 11 Nisan 1859 (8 Ramazan 1275).

⁴⁹ BOA, MVL, 907/22, 29 Ekim 1859 (3 Rebiülahir 1276).

⁵⁰ BOA, A.JMKT.UM., 357/66, 30 Temmuz 1859 (29 Zilhicce 1275).

⁵¹ BOA, A.JMKT.NZD., 261/47, 13 Ağustos 1858 (3 Muharrem 1275).

vergiye tabi olacak yavrular mültezimler açısından iyi bir gelir kaynağıdır. Bu doğrultuda mültezimler, hayvanların sayımını tekrarlamak istemişlerdir⁵².

Ortaya çıkan durumun giderilmesi için vergileme takviminin ikiye ayrılması gündeme gelmiştir. Buna göre ilk vergileme/hayvan sayım zamanı, Ağustos-Eylül arasında olacak; ikincisi ise Teşrin-i Sani'de başlayacak ve Kanun-ı Sani'de bitecektir. Bu düzenin kabul edilmesi halinde anlaşmazlıkların giderilebileceği düşünülmüştür⁵³.

Vergi miktarının tespiti sürecinde hayvan sahipleri de hayvanlarını sayımdan kaçırmış veya gizlemişlerdir. Bu konu da ayrıca, mültezimlerin sayımlarını tekrarlama gerekçeleri arasında yer almıştır. Çünkü, gizleme sebebiyle sayılamayan her hayvan, mültezimler için elde edilemeyen bir gelirdir⁵⁴. Yine Vidin valisine gönderilen bir belgede, domuzların yarısından fazlasının ahali tarafından saklandığı ve ahalinin sayıma engel olduğu söylenmiştir. Buna karşın, bu aşamada çalıştırılabilir bir mübaşirin görevlendirilmesi istenmiştir⁵⁵.

Yaşanan gelişmelere bağlı olarak, mültezimler de uyarılmıştır. Bu hususta, iki aylık yavrular hariç olmak üzere hayvanların her biri için 10 kuruş alınması ve sayımların senede bir defa yapılması gerektiği belirtilmiştir. Sadece bir yaşındaki yavruların piyasa değerinin olduğu, diğer yavruların maddi değerinin bulunmadığı vurgulanmıştır⁵⁶.

Yukarıda aktarılan olaylar neticesinde hayvan sahipleri, geçimlerini sağladıkları domuz yavrularını itlaf etmeye başlamışlardır⁵⁷. Böylece, henüz gelir elde etmeden vergilendirmeye konu olan hayvanları ortadan kaldırma yoluna başvurmuşlardır.

Hayvan sahipleri ve mültezimler arasında yaşanan anlaşmazlıklar, ilgili idarecilerin bilgisi dahilindedir. Bu bağlamda karşılaşılan durumun değerlendirilmesi yapılmıştır. Buradaki görüşe göre:

⁵² BOA, İ..MMS., 16/688, 6 Aralık 1859 (11 Cemaziyelevvel 1276).

⁵³ BOA, İ..MMS., 16/688, 6 Aralık 1859 (11 Cemaziyelevvel 1276).

⁵⁴ BOA, İ..MMS., 16/688, 6 Aralık 1859 (11 Cemaziyelevvel 1276).

⁵⁵ BOA, A./MKT.UM., 357/66, 30 Temmuz 1859 (29 Zilhicce 1275).

⁵⁶ BOA, A./MKT.MHM., 174/1, 26 Aralık 1859 (1 Cemaziyelahir 1276).

⁵⁷ BOA, İ..MMS., 16/688, 14 Aralık 1859 (19 Cemaziyelevvel 1276).

- İki aylık yavruların vergiden muaf tutulması kararı devam ettikçe taşradan gelen talepler karşılanamayacak ve yolsuzluklar devam edecektir.
- Domuz yavrularının telef edilmesi, domuzların yavrulama miktarını git gide azaltacaktır. Bu hal, ilerleyen yıllarda vergi kaynağının azalmasına neden olacaktır.
- Hazine, mültezimler ve domuz sahiplerinin faydasına olacak şekilde her sene Teşrin-i Sani'den başlamak üzere Kanun-ı Evvel sonuna kadar yılda bir defa sayım yapılabilir.
- Bir yaşından küçük yavrular vergiden muaf tutularak, sayım sürecinde yaşanan olumsuzluklar giderilebilir. Bu koşulda, vergi miktarına 2 kuruş zam yapılarak muafiyetlerden kaynaklanan fark kapatılabilir. Ancak yine de, zam yapılmaması daha munasip olacaktır.
- Alınacak kararlar ile yavruların telef edilmesi durumu ortadan kalkacak, hazinenin zarara uğraması önlenecektir. Bu durumda ayrıca, ahalinin hoşnutluğu da elde edilecektir.

14 Aralık 1859 tarihinde gerçekleştirilen bir toplantıya ait bu görüşler, daha sonra padişaha sunulmuştur. Padişahın 19 Aralıktaki kararına göre, 1 yaş altındaki yavrular vergiden muaf tutulmuş, vergi miktarının 10 kuruş olması uygun görülmüştür⁵⁸.

Padişahın görüşleri sonrasında yapılan düzenlemeler, piyasadaki olumsuzlukları gidermemiştir. Örneğin Varna ahali, 1860'ta padişaha bir arzuhal yazarak kesim zamanı gelmeyen domuzlardan dahi vergi alındığını bildirmişlerdir⁵⁹.

Yine, Niş'te de anlaşmazlıklar devam etmiştir. Sadaret'e gönderilen telgrafta yetkililer, rüsum-ı müctemianın ilga edildiği hakkında bilgilerinin olduğunu ifade etmişlerdir⁶⁰. Fakat bununla birlikte, canavar resminin de toplumsal

⁵⁸ BOA, İ..MMS., 16/688, 14 Aralık 1859 (19 Cemaziyelevvel 1276).

⁵⁹ BOA, MVL, 915/6, 10 Temmuz 1860 (21 Zilhicce 1276); Bu belgede Varna ahali, satışı yapılan domuzlardan da 10 kuruş vergi alındığını bildirmiştir. Satıştan alınan vergi, birinci bölümde yazıldığı üzere, "bojik" olarak adlandırılan bir bac vergisidir.

⁶⁰ Osmanlı Devleti'nde ondalık ve salarlık türünden vergilere 17. yüzyıldan sonra "zecriye" adıyla yeni bir vergi eklenmiştir. Alkollü içkiler üzerinden alınan bu vergi, halkın şikayetleri

açıdan sorun oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu vergi için de bir düzenleme yapılması gerektiği hakkında bilgi vermişlerdir⁶¹.

Niş'ten gelen taleplere Vidin'den gelen talepler eklenmiştir. Nihayetinde Vidin'e gönderilen telgrafta, canavar resminin makul bir miktara düşürüleceğinin bilinmesi istenmiştir⁶².

4.2. 1861-1871 Yılları: Vergi Miktarında İtidal Dönemi

Toplumsal taleplere ve tepkilere kayıtsız kalmayan Osmanlı Devleti idarecileri, 1861 senesinden itibaren canavar resmi miktarını 5 kuruşa düşürmüştür. Yapılan değişiklikte, Hristiyanların canavar resmini çok bulması ve daha düşük bir seviyeye indirilmesi talepleri etkili olmuştur. Yine önceki yıllardaki gibi, bir yaşımdan küçük olan hayvanlar vergiden muaf tutulmuştur⁶³.

Vergi miktarının düşürülmesinde etkili olan bir diğer husus ise vergi miktarının yüksek olmasıdır. Bu sebeple köylüler vergi ödemekten kaçınmış, bu da vergi tahsilatı sırasında güçlükler yaşanmasına neden olmuştur. Yetkililer, bu mevzunun da bu anlamda etkili olduğu değerlendirmesini yapmıştır⁶⁴.

Yeni dönemde, vergi muafiyetleri kapsamına alınan hayvanlara kişinin kendisi için yetiştirdiği hayvanlar da eklenmiştir. Bu sayede, tamamen ticari maksatla yetiştiriciliği yapılan domuzlar vergiye tabi tutulmak istenmiştir⁶⁵.

sonrasında kaldırılmıştır. III. Selim devrinde İrad-ı Cedit hazinesinin gelirlerini artırmak amacıyla yeniden tahsil edilmeye başlanmıştır. Tanzimat döneminde ise alkollü içkilerden "rüşum-ı müctemia" adıyla tek bir vergi alınmasına karar verilmiştir. Bu verginin de tahsilatı sürecinde çeşitli olumsuzluklar yaşanmış, bunun üzerine halka kötü muamelede bulunulmaması yönünde emirnameler gönderilmiş ve çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, ilerleyen süreçte bu vergi ilga edilmiş; yerine "resm-i mirî" adıyla %10'luk bir vergi alınmaya başlanmıştır. Bkz. Yeter Öztürk, XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde İçki ve Yasakları (Ordu: Ordu Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 90-94, 120, 112-139.

⁶¹ BOA, A.JMKT.UM., 486/64, 24 Temmuz 1861 (16 Muharrem 1278).

⁶² BOA, A.JMKT.UM., 487/70, 29 Temmuz 1861 (21 Muharrem 1278).

⁶³ BOA, İ.MMS., 23/994, 9 Ağustos 1861 (2 Safer 1278); BOA, A.JMKT.MHM., 235/15, 12 Eylül 1862 (7 Rebiülevvel 1278).

⁶⁴ BOA, A.MKT.UM., 499/74, 16 Eylül 1861 (11 Rebiülevvel 1278).

⁶⁵ BOA, A.JMKT.NZD., 380/52, 26 Kasım 1861 (23 Cemaziyelevvel 1278).

Vergi miktarının indirilmesi bağlamında ayrıca şu görüşlere de yer verilmiştir: Domuzlarda, koyunlar gibi süt ve yününden yararlanma imkanı yoktur; satılincaya kadar bu hayvanlardan maddi bir menfaat elde edilememektedir. Vergi indirimleri yanında halkın esas talep ettikleri ise bu hayvanlar satıldıkça ve yerine yeni yetiştirilenler geldikçe hayvan başına 3 kuruş alınmasıdır. Fakat bu durumda, her köyden satılan hayvanların tespit edilmesi zor olacak ve hazine açısından bir fayda elde edilemeyecektir⁶⁶.

1862'deki değişiklikle birlikte vergi miktarı 5 kuruştan 3 kuruşa düşürülmüştür. Bu düzenlemedeki neden ise ağnam resmi ile canavar resmi arasında bir denge bulunması gereğidir⁶⁷.

1862 senesi ile birlikte tahsilat sürecinde de bir yenilik yapılmıştır. Verginin iltizam veya emaneten idaresi halinde, vergi tahsildarlarına sayım koçanı kullanma zorunluluğu getirilmiştir. Bu yenilik, sayım sürecine bir düzen getirecektir. Ayrıca, bastırılan tezkirelerden koçan başına 20'şer para alınarak hazineye ek bir gelir sağlanacaktır⁶⁸.

Vergi indirimleri sonrasında mültezimler, yine gelirlerini artırma yollarını aramışlardır. Bu bakımdan yaptıkları bir diğer usulsüzlük ormanlarda beslenen domuzlardan 40 para pelit resmi almaya çalışmalarındır. Örneğin Bosna'da, ormanlara götürülen ve götürülmeyen hayvanlardan vergi alınmaya kalkışılmış, bu konuda hayvanlar arasında bir ayırım yapılmamıştır. Nitekim köylerinde hiç orman bulunmayan köylülerden de bu talep edilmiş, köylüler bu vergiyi ödememekte ısrar etmişlerdir⁶⁹.

Yine, bir yaşın altında olup iyi beslenen domuzlar da mültezimler tarafından vergilendirilmek istenmiştir. Fakat bu durumda mal sahipleri, hayvanlarının doğum zamanına yönelik iddialarında herhangi bir ispatta

⁶⁶ BOA, A.MKT.UM., 499/74, 16 Eylül 1861 (11 Rebiülevvel 1278).

⁶⁷ BOA, İ..MVL., 472/21398, 13 Ağustos 1862 (16 Safer 1279).

⁶⁸ BOA, İ..MVL., 472/21398, 13 Ağustos 1862 (16 Safer 1279).

⁶⁹ BOA, ŞD., 245/25, 20 Ekim 1871 (5 Şaban 1288); Birinci bölümde bu verginin adı "bellût resmi" olarak aktarılmıştır. Fakat incelenen döneme ait belgede bu vergi, "pelit resmi" olarak yazılmıştır. Mültezimler burada, Tanzimat öncesinde tahsil edilen bir vergiyi kullanarak gelirlerini artırmaya çalışmışlardır.

bulunamamışlardır. Bu haldeki hayvanların seçilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir⁷⁰.

Vergi tahsilatı süreci ile ilgili olarak şöyle bir değerlendirme yapılmıştır: Domuz yavrularının 20-30 kuruşluk bir değeri vardır. Bunların bir iki sene bekletilmesi sonrasında piyasa değerleri 150-200 kuruşa yükselmektedir. Ancak köylüler, bu faydayı unutarak mevcut yavruları büyümeden telef etmeye başlamışlardır. Halbuki, iki sene için 6 kuruş vergi ödeseler aradaki gelir farkı yine kendi yararlarına olacaktır. Hayvan itlaflarının hazineye de zararı dokunmaktadır⁷¹.

4.3. İltizam Sisteminin Tıkanması: İhalelere Rağbetsizlik ve Emanet Usulüne Zorunlu Geçiş

Mali gelirlerin azalmaması ve vergi yükünün mükellefi zorlamaması amacıyla vergi miktarında indirimle gidildiği ve tahsilat sürecine yönelik düzenlemelerin yapıldığı bir önceki bölümde aktarılmıştır. Bu kararlarda; vergi tahsilatının kolaylaşması ile hazineye düzenli bir gelir akışı oluşturma isteği ve domuz yavrularının itlaf edilmesini önleme ile vergi kaynağının yaşatılması düşüncesi etkili olmuştur.

Her ne kadar belirtilen tedbirler alınmışsa da hazinenin taşradan sağladığı nakit akışı esasen iltizam sistemine dayanmaktadır⁷². Müzayedeler ile bir kişiye tahvil edilen vergi geliri toplama hakkı sürecinde hazine, mültezimlerden “muaccele” denen peşin para ve “müeccele” denen taksitler almıştır. Fakat, domuz yavrularının itlaf edilmesi ile elde edilecek potansiyel gelirden azalma; 1 yaşından küçük yavruların ve eti için beslenen domuzların muafiyet kapsamına alınması; koçanlar basılarak tahsilat süreçlerinin denetlenmesi ve vergi miktarındaki azalma gibi etkenler iltizam sisteminde bir tıkanmaya neden olmuştur.

Bu etki, mültezim adaylarının müzayedelerde sundukları tekliflere ve müzayedelere katılma aşamasına yansımıştır. Bu durumda, vergi politikasında

⁷⁰ BOA, İ..MVL., 469/21276, 11 Nisan 1862 (11 Şevval 1278).

⁷¹ BOA, İ..MVL., 469/21276, 11 Nisan 1862 (11 Şevval 1278).

⁷² Osmanlı Devleti’nde iltizam uygulaması için bkz. Mehmet Genç, “İltizam”, TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/154-158.

yapılan iyileştirmeler ile hazinenin gelirini artırma fikri amacına ulaşamamıştır⁷³. Belirtilen gelişmeler sonucunda canavar resmi, iltizam sistemi yerine emaneten, yani devlet personeli tarafından idare edilmiştir⁷⁴.

Bu konuya ilişkin ilk örnek Aralık 1860 tarihine aittir. Tekfurdağı ve Kili-seli sancakları ile İstanköy ve Rodos Adaları'nda canavar resmi ihaleleri yapılmışsa da mültezim adayları tarafından önerilen teklifler düşük bulunmuştur. Sonunda, buradaki vergilerin emaneten idaresine karar verilmiştir⁷⁵.

Yine Şumnu sancağı özelinde ifade edilecek bilgiler, domuz yavrularının itlafının gelirleri ne ölçüde azalttığı özetlemektedir. Şumnu sancağının canavar resmi gelirleri Hicri 1275 senesinde 87 bin kuruşa ulaşmıştır. Ancak, Hicri 1276 senesinde 40 bin 620 kuruşa düşmüştür. Gelirlerdeki azalma 48 bin 6 kuruş ölçülerek, sebebinin ahalinin hayvanlarını azaltmasından kaynaklandığı rapor edilmiştir⁷⁶.

Kesriye sancağı vergi geliri azalması ise bir yaşını doldurmamış hayvanların vergiden muaf tutulmasına bağlanmıştır. Bu nedenle elde edilemeyen gelir 15 bin 700 kuruşu bulmuştur⁷⁷.

Filibe sancağında da benzer sorunlar vardır. Buradaki azalma ise 3 yük 45 bin 180 kuruştur. Bir yaşını doldurmamış hayvanlardan vergi alınmaması buna gerekçe gösterilmiştir⁷⁸.

Hicri 1276 senesinde Varna sancağının gelirleri de emaneten idare edilmiştir. Bu sancaktaki azalma 1 yük 19 bin 50 kuruşa ulaşmıştır. Bu düşüş, bir kazanın Varna'dan ilhak olunması ve domuzların senede bir defa sayılmasından kaynaklanmıştır⁷⁹.

⁷³ Yıllara göre tahsil edilen canavar resmi miktarı için bkz. Yeşilyurt, "Osmanlı Maliye Sisteminde Hinzır Vergisi", 1084.

⁷⁴ Osmanlı Devleti'nde çeşitli sebeplerle mültezimlere çekici gelmeyen mali gelirler, emanet sistemi ile işletilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Mâlî Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 338-339.

⁷⁵ BOA, İ.DH., 465/31049, 10 Aralık 1860 (26 Cemaziyellevvel 1277).

⁷⁶ BOA, İ.MVL., 462/20823, 23 Şubat 1862 (23 Şaban 1278).

⁷⁷ BOA, İ.MVL., 463/20879, 4 Mart 1862 (3 Ramazan 1278).

⁷⁸ BOA, MVL, 976/6, 23 Aralık 1863 (12 Recep 1280).

⁷⁹ BOA, MVL., 946/28, 8 Nisan 1862 (24 Muharrem 1279).

Emanet sisteminde vergi gelirleri devlet görevlileri tarafından toplanmaktadır. Bu süreçte hesaba katılması gereken, gelir azaltıcı rol oynayan bir kalem de maaşlardır. Örneğin Şumnu sancağındaki memurlara bir vergi tahsilatı dönemi için 1.680 kuruş ödeme yapılmıştır. Filibe sancağındaki maaş harcamaları ise 34 bin 728 kuruşa ulaşmıştır. Filibe’deki vergilendirme masrafı toplam gelirlerin %10’u seviyesindedir ve idareciler bu oranı kabul edilebilir bulmuştur. Emanet usulündeki tahsilat masraflarında “*kabul-i meşrut olan*” oran %10 olarak belirlenmiştir⁸⁰.

İltizam sisteminde yaşanan aksaklıklar, idarecileri bir çözüm bulma arayışına itmiştir. Bu doğrultuda ortaya konan mütalaalarda şunlara değinilmiştir: Rumeli Vilayeti’nde tahsilat sorunları yaşanmaktadır. Öyle ki, Hicri 1277 senesi hasılatı Hicri 1275 senesi hasılatından 5 bin 645 kese eksiktir. Bu sebeple ihalelere rağbetin artırılması gerekmektedir⁸¹.

Bu amaçla, hayvan sayım zamanının değiştirilmesi, Ağustos ayından Eylül ayına alınması düşünülebilir. Bu değişiklikle birlikte, geçen sene Eylül ayında doğmuş ve bir senesini tamamlamış domuzlardan 3 kuruş vergi almak sahiplerine zulüm olmayacaktır. Bu yapılmazsa, Ağustos ayında 1 yaşını doldurması sebebiyle vergilendirilemeyen ve bir sonraki vergi dönemine kadar satışı veya kesimi gerçekleştirilen hayvanlardan vergi alınmamış olacaktır. Halbuki, canavar resmi hazinenin başlıca gelirleri arasında yer almaktadır.

Domuzların büyükleri en az 100 kuruş piyasa değerine sahiptir. Yavruları ise 50-60 kuruşa satılmaktadır. 1-2 aylık olanlar ise para etmemektedir. 1 yaşını doldurmuş hayvanlardan 3 kuruş vergi alınması aslında fazla değildir.

Ancak bu bilgilerle birlikte, 1 yaşını doldurmamış hayvanlardan vergi alınmamalıdır. Yavrulardan tekrar vergi alınmaya başlanırsa, sahiplerinin yavruları itlaf etmeye başlayacakları bilinmektedir. Bu ayırım ile hem hayvan sahiplerinin hoşnutluğu elde edilecek hem de hazine için daha kazançlı

⁸⁰ BOA, İ..MVL., 462/20823, 23 Şubat 1862 (23 Şaban 1278); BOA, MVL, 976/6, 23 Aralık 1863 (12 Recep 1280).

⁸¹ BOA, İ..MVL., 469/21276, 15 Temmuz 1862 (17 Muharrem 1279).

çıkılacaktır⁸². Buradaki görüşlerin Maliye Nezareti'ne bildirilerek padişahın cevabının beklenmesi istenmiştir⁸³.

Rumeli Vilayeti'nden elde edilen gelirlerin azalması, bir sonraki aşamada vergi tabanının genişletilmesi düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, daha önce vergilendirilmeyen Anadolu Vilayeti de vergi kapsamına dahil edilmiştir. Vergi döneminin ilk senesinde tahsilatlar emanet usulüne göre toplanacak, bölgelere göre gelirler tespit edilecektir. Bu uygulamanın tercih edilmesinin sebebi, canavar resminin daha önce Anadolu'da alınmamış olması ve vergi miktarının az olmasıdır. Daha sonraki dönemlerde, gelirler az da olsa müzayedeler yoluyla mültezimlerin bulunması düşünülmektedir. Hicri 1281 senesinden itibaren müzayedeler gerçekleştirilmesi düşünülmüştür⁸⁴.

Sonuç

Bu çalışma, Osmanlı Devleti Balkanlarında uygulanan canavar resmini yalnızca domuz yetiştiriciliğinden alınan bir vergi olarak değil, 19. yüzyılda mali merkezileşme politikalarının taşradaki yansımalarını gösteren önemli bir mali araç olarak değerlendirmiştir.

Araştırmada ulaşılan bulgular, canavar resminin yeniden ihdas edilmesinin temel nedeninin II. Mahmut döneminde başlayan merkezileşme süreci ve bu süreçte artan kamu harcamalarının finansmanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Özellikle Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulması sonrasında beliren mali ihtiyaçlar, devleti mevcut gelir kaynaklarını yeniden düzenlemeye ve daha önce tali önemde görülen bazı vergileri etkin bir biçimde tahsil etmeye yöneltmiştir.

Canavar resminin zahirelerden alınan bir vergi gibi görülmesi, devletin vergi tahsilatını meşrulaştırma gayelerinin bir yansıması olarak belirlenebilir.

⁸² BOA, İ..MVL., 469/21276, 15 Temmuz 1862 (17 Muharrem 1279).

⁸³ BOA, İ..MVL., 469/21276, 22 Temmuz 1862 (24 Muharrem 1279).

⁸⁴ BOA, İ..MVL., 504/22806, 7 Mart 1864 (28 Ramazan 1280).

Araştırma kapsamında incelenen kanunnameler ve arşiv belgeleri, canavar resminin Osmanlı Devleti vergi sistemi içerisinde uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Tanzimat öncesinde sınırlı bir gelir kalemi niteliğinde olan bu vergi, merkezleşme politikalarının etkisiyle yeniden ihdas edilmiştir. 1857-1858 mali yılında vergi miktarının 10 kuruşa çıkarılmasıyla birlikte Balkanlar’da önemli ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurmuştur.

Çalışmada ulaşılan en önemli sonuçlardan biri, vergi politikalarının yalnızca hazine gelirlerini artırmaya yönelik düzenlemelerden ibaret olmadığıdır. Balkanlar’da domuz yetiştiriciliğine dayanan ticari tarımın gelişmesi ve domuz ihracatının önemli miktarda artması, idarecileri vergi miktarı artışına yöneltmiştir. Ancak vergi miktarının artırılması ile iltizam sisteminden kaynaklanan usulsüzlüklerin aynı dönemde yaşanması, üreticilerin ekonomik davranışlarını doğrudan etkilemiştir. Mükellefler, henüz maddi bir değeri bulunmayan domuz yavrularından vergi alınmasına karşın potansiyel gelir kaynağı olan bu hayvanları itlaf ederek maruz kaldıkları vergi yükünden kurtulmak istemişlerdir.

Bu durum, mali politikaların üretim kararlarını değiştirebildiğini ve kamu gelirlerini artırmaya yönelik adımların vergi kaynağını daraltabilecek sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir.

Arşiv belgeleri ayrıca, Osmanlı Devleti idarecilerinin taşrada ortaya çıkan bu sorunları yakından takip ettiğini ve toplumsal tepkileri dikkate alarak vergi politikasında değişikliğe gittiklerini de göstermektedir. Öncelikle bir yaşından küçük domuzların vergiden muaf tutulması, ardından vergi miktarının 10 kuruştan 5 kuruşa düşürülmesi; daha sonrasında ise ağnam resmindeki miktarlar göz önünde bulundurularak 3 kuruşa indirilmesi, merkezi idarenin mali gelir ihtiyacı ile taşranın ekonomik gerçekleri arasında bir denge kurmaya çalıştığını belirtmektedir. Bununla birlikte tahsilat sürecinin düzenlenmesine yönelik esasların belirlenmesi, koçan uygulamasının getirilmesi ve mültezimlerin denetlenmesine ilişkin girişimler de devletin idari kapasitesini güçlendirme çabasının bir parçası olmuştur.

Diğer taraftan makale, iltizam sisteminin önemli yapısal sorunlar ürettiğini de göstermektedir. Vergi miktarındaki değişiklikler ve muafiyet

uygulamaları sonucunda ihalelere ilginin azalması, mültezimlerin gelir kayıplarını farklı yollarla telafi etmeye çalışmaları ve bazı bölgelerde emanet usulüne yönelmeyle sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak bu araştırma, canavar resminin Osmanlı devleti maliyesi içinde sınırlı bir gelir kalemi olmanın ötesinde, mali merkezileşme, vergi politikaları, iltizam sistemi ve taşra toplumunun ekonomik davranışları arasındaki karşılıklı etkileşimi analiz etmeye imkan tanıyan önemli bir örnek olduğunu göstermektedir. Bu çalışmayla vergi politikalarının üretici davranışını değiştirebildiği, toplumsal tepkilerin ise merkezi idarenin mali kararlarını yeniden şekillendirebildiği görülmektedir.

Kaynakça

- Beydilli, Kemal. "Vak'a-i Hayriye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42/454-457. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- BOA. A./MKT.MHM., 174/1, 26 Aralık 1859 (1 Cemaziyelahir 1276).
- BOA. A./MKT.MHM., 235/15, 12 Eylül 1862 (7 Rebiülevvel 1278).
- BOA. A./MKT.NZD., 261/47, 13 Ağustos 1858 (3 Muharrem 1275).
- BOA. A./MKT.NZD., 380/52, 26 Kasım 1861 (23 Cemaziyelevvel 1278).
- BOA. A./MKT.UM., 357/66, 30 Temmuz 1859 (29 Zilhicce 1275).
- BOA. A./MKT.UM., 486/64, 24 Temmuz 1861 (16 Muharrem 1278).
- BOA. A./MKT.UM., 487/70, 29 Temmuz 1861 (21 Muharrem 1278).
- BOA. A./MKT.UM., 499/74, 16 Eylül 1861 (11 Rebiülevvel 1278).
- BOA. C..DH., 100/4997, 20 Ocak 1849 (25 Safer 1265).
- BOA. C..ML., 125/5501, 5 Şubat 1839 (21 Zilkade 1254).
- BOA. HAT, 541/26735, 28 Nisan 1835 (29 Zilhicce 1250).
- BOA. HAT, 1287/49968, 28 Nisan 1835 (29 Zilhicce 1250).
- BOA. HR.MKT., 284/43, 11 Nisan 1859 (8 Ramazan 1275).
- BOA. HR.SYS., 1527/54, 31 Mart 1849 (7 Cemaziyelevvel 1265).

BOA. İ..DH., 465/31049, 10 Aralık 1860 (26 Cemaziyelevvel 1277).

BOA. İ..MMS., 16/688, 14 Aralık 1859 (19 Cemaziyelevvel 1276).

BOA. İ..MMS., 23/994, 9 Ağustos 1861 (2 Safer 1278).

BOA. İ..MVL., 462/20823, 23 Şubat 1862 (23 Şaban 1278).

BOA. İ..MVL., 463/20879, 4 Mart 1862 (3 Ramazan 1278).

BOA. İ..MVL., 469/21276, 11 Nisan 1862 (11 Şevval 1278).

BOA. İ..MVL., 469/21276, 15 Temmuz 1862 (17 Muharrem 1279).

BOA. İ..MVL., 469/21276, 22 Temmuz 1862 (24 Muharrem 1279).

BOA. İ..MVL., 472/21398, 13 Ağustos 1862 (16 Safer 1279).

BOA. İ..MVL., 504/22806, 7 Mart 1864 (28 Ramazan 1280).

BOA. MVL, 907/22, 29 Ekim 1859 (3 Rebiülahir 1276).

BOA. MVL, 915/6, 10 Temmuz 1860 (21 Zilhicce 1276).

BOA. MVL., 946/28, 8 Nisan 1862 (24 Muharrem 1279).

BOA. MVL, 976/6, 23 Aralık 1863 (12 Recep 1280).

BOA. ŞD., 245/25, 20 Ekim 1871 (5 Şaban 1288).

McGowan, Bruce. “Âyanlar Çağı 1699-1812”. çev. Ayşe Berktaş. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. ed. Halil İnalcık vd. 759-884. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1. Basım, 2004.

Cezar, Yavuz. *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986.

Erbaş, Ali. II. Mahmud Döneminde İşkodralı Mustafa Paşa İsyanı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Eyicil, Ahmet - Kekil, Süleyman. “1830-1835 İşkodra İsyanı’nın Rumeli’ye Etkisi”. *BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2021), 160-176. <https://doi.org/https://dx.doi.org/10.52735/bellek.1033382>

- Genç, Mehmet. "İltizam". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22/154-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- İnalcık, Halil. "Cizye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8/45-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kazancıoğlu, Habibe. "Balkanlarda Bir Osmanlı Şehri: İşkodra (İskenderiye)". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 13 (30 Nisan 2024), 9-30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/rumeli/article/1463962>
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Vergi Sistemi*. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2019.
- Mazower, Mark. *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2. Basım, 2017.
- Öner, Erdoğan. *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Malî İdare*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 2. Basım, 2005.
- Özcan, Abdülkadir. "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 3/457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özcan, Abdülkadir. "İâne". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 19/228-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Öztürk, Yeter. *XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde İçki ve Yasakları*. Ordu: Ordu Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Palairat, Michael. *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2000.
- Pamuk, Şevket. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mali Kurumların Evrimi:1500-1914". *Vergi Devletlerinin Yükselişi Alternatif Bir Dünya Tarihi*. ed. Bartolome Yun-Casalilla vd. 383-416. İstanbul: Selenge Yayınları, 2022.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

- Sayın, Abdurrahman Vefik. *Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı, 1999.
- Sûdi, Süleyman. *Osmanlı Vergi Düzeni*. haz. Mehmet Ali Ünal. Isparta, 1996.
- Şener, Abdüllatif. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 1990.
- Tabakoğlu, Ahmet. *Osmanlı Mâlî Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Tabakoğlu, Ahmet. "Tekâlîf". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 40/336-337. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Ünal, Mehmet Ali. "Hıncır Resmi". TTK Ansiklopedik Türk Tarih Sözlüğü. Erişim 27 Temmuz 2026. <https://sozluk.ttk.gov.tr/de-tay/6293/H%C4%B1nz%C4%B1r%20Resmi>
- Yeşilyurt, Şahin. "Osmanlı Maliye Sisteminde Hıncır Vergisi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/3 (Eylül 2022), 1075-1089. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2203697>
- Osmanlı Vergi Mevzuatı*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 1999.